

Natuurhistorisch Maandblad

Orgaan van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg

Verantwoordelijk Hoofdredacteur: G. H. Waage, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht, Telefoon 3605. — Mederedacteurs: Jos. Cremers, Canne-België, Dr. H. Schmitz, Adolf Hitlerplatz 41, Steyr O.D. R. Geurts, Echt. — Penningmeester: Mr. G. van Spaendonck.

Postgiro 125366 ten name v. h. Nat. hist. Gen., Maastricht.

Verantwoordelijk Uitgever: Natuurhistorisch Genootschap in Limburg.

Verantwoordelijk Drukker: Drukkerij v. h. Cl. Goffin, Nieuwstraat 9, Telefoon 2121, Maastricht.

Verschijnt Vrijdags voor de Maand. Vergad. van het Natuurhistorisch Genootschap (op den eersten Woensdag der maand) en wordt aan de Leden van het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg gratis en franco toegezonden. Prijs voor niet-leden f 6.00 per jaar, afzonderlijke nummers voor niet-leden 50 cent, voor leden 30 cent. Jaarl. contributie der leden f 3.50. Auteursrecht voorbehouden.

Registratie nummer 520.243. — Oplage-register nummer 26.

Adreswijziging en opgave nieuwe leden, benevens alle correspondentie over publicaties in het Natuurhistorisch Maandblad aan den Secretaris, Prof. Pieter Willemsstraat 41, Maastricht.

INHOUD: Aankondiging Maandelijksche Vergadering op Woensdag 6 Sept. a.s. — Nieuwe leden. — Verslag van de Maandelijksche Vergadering op Woensdag 5 Juli 1944. — H. Schmitz S.J. *Billotia inermis*, eine neue Gattung und Art der europaeischen Phoriden (Diptera). — R. de Wit. Micro-organismen in Limburgsche vuursteen. — A. Störcke. Determinaertabel voor de werksterkaste der Nederlandsche mieren. (Vervolg).

Ingevolge voorschrift mag het Maandblad niet meer geniet en opengesneden worden.

In Augustus wordt geen vergadering gehouden en verschijnt geen Maandblad.

De eerstvolgende vergadering vindt plaats op Woensdag 6 September te 6 uur in 't Museum.

NIEUWE LEDEN.

J. Ch. M. Vossen, Swalmerstr. 17, Roermond. E. E. Zindel, Glacyweg 11, Maastricht. A. J. Mulder, Heerderweg 33, Maastricht. W. H. Weyzen, Gr. Gracht 4, Maastricht. Mej. L. Lonis Hooghees, Heerlerbaan, Heerlen. Mej. K. Schoonbrood, Brusselscheweg 271, Maastricht.

VERSLAG VAN DE MAANDELIJSCHES VERGADERING OP WOENSDAG 5 JULI 1944.

Aanwezig de dames: H. Hoeberechts-Roebroock, A. Kemp-Dassen, C. Maessen, M. Kofman-Kamminga, E. De Kleermaeker, M. Chambille, M. Schoonbrood, E. Coenen, F. Grégoire, J. v. d. Grinten, M. v. d. Mijll Dekker, D. Kooyman, W. van Lith, en de heren: L. Grossier, G. Waage, G. van Spaendonck, F. v. Rummelen, M. Mommers, M. Kemp, W. Onstenk, Br. Christoforus, P. Wasenberg, H. Koene, M. Kamm, J. Rijk, J. Visser, J. Maessen, M. Rongen, Br. Jeroen, L. Leysen, W. Otten, J. Rutten, R. Kofman, J. Fruytier, J. Willems, E. De Kleermaeker, E. Hack, E. Kersten, P. Hock, H. Leeuw, L. Grégoire, Br. Maurentius, C. van Mastriht, H. Wijsen, M. Meyer, R. Regout, L. van Noorden, J. Bergholtz, J. Wolters en Ed. Schoenmakers.

De Voorzitter, de heer Grossier opent de vergadering. Br. Christoforus toont dan een bloeiende Peen (*Daucus Carotica*), die onder 't bloeischerm, een nieuwe bloei-as met scherm heeft en Wilde Sla (*Lactuca scariola*), een z.g. kompasplant, d.w.z. een plant, die de bladeren in een dusdanigen stand brengt, dat de stralen van morgen- en avondzon worden opgevangen, maar die van de heete middagzon min of meer langs 't blad vallen en zoo weinig schade kunnen doen. Vervolgens toont spr. een ex. van de zeebies (*Scirpus maritimus*). De wortels dragen knolletjes, die door de kinderen momenteel veel gegeten worden en naar cocosnoot smaken. Te Maastricht werd een ♂ Vliegend Hert gevangen, terwijl bij Nekum honderden exemplaren van een *Andrena*-soort hun nesten maken.

De heer Dijkstra vond met den heer Biemont enkele exemplaren van de Maanvaren (*Botrychium Lunaria*) te Voerendaal, Mantelanjelier (*Tunica prolifera*) te Ransdaal en Viscum op een Robina *Pseudo-Acacia* te Beme-

len. Verder toont spr. een aantal *Hieracium*-soorten en beschrijft de verschillen. Hij toont *H. Pilosella*, *H. Auricula*, *H. caespitosum* en *H. Bauhini*, benevens een bastaard van *Pilosella* × *Auricula*.

De heer Onstenk deelt mede, dat op Hemelvaartsdag van dit jaar in de omgeving van Heerlen een Europeesche schildpad is gevangen. Nadat 't dier gemerkt is, werd het weer vrijgelaten.

De heer Kofman doet de volgende mededeelingen.

Voor de Europeesche kanarie vermeldt Hens (*Avifauna* van de Nederl. Prov. Limburg) als laatste zangdatum 7 September (Valkenburg 1928) en als laatste waarnemingsdatum 13 Nov. (Valkenburg 1924). Dit najaar is mij echter gebleken, dat de Europeesche kanarie nog veel later zingt. Op 13 Oct. 1943 zong er nl. nog een op de Begraafplaats, op 16 en 18 Nov. één aan de Jeker bij de kazerne, op 26 Dec. zag ik er bij het Tongersche Plein 2, waarvan er één ijvrig zong en ten slotte zag ik er op 2 Jan. 1944 vier aan het begin van den Cabergerweg, waarvan er eveneens één zong.

In de vergadering van 6 October 1943 uitte Dr. Panhuysen, op grond van zijn waarnemingen, het vermoeden, dat de Europeesche kanarie hier zou overwinteren. De beide laatste waarnemingen wijzen weer in deze richting. Overwinteren is des te meer waarschijnlijk, daar dit, behalve in andere deelen van Duitschland, ook in het Rijnland plaats heeft (Steinbacher, Rhein, Heimatpflege, 12, 1940, Heft 1-2). De Europeesche kanarie overwintert o.a. in Egypte; hij is een der weinige vogels, die daar den geheelen winter zingt. (R. E. and W. M. Moreau, aangehaald uit *The Ibis* 1920 in *Beiträge zur Fortpflanzungsbiologie der V.*, 5, 1929).

De Grauwe Gors had ook nog laat zangneigingen. Op 22 Dec. 1943 zong er nl. nog één in het Boscherveld.

De Roodborsttapuit vertoont zich ook telkens op tijdstippen, die op overwinteren wijzen. Zoo nam ik op 10 Jan. 1943 bij Sint Pieter en op 23 December 1943 bij Oost (Eysden) een exemplaar waar.

In „De Nederl. Vogels” door Eykman, Hens e.a. wordt vermeld, dat op grond van het ringonderzoek slechts de aanwezigheid van de Zwarte Roodstaart op zijn broedterrein is vastgesteld tot 12 Sept. In de literatuur werden de laatste jaren waarnemingen vermeld, waaruit kan blijken, dat deze soort ook na dien datum nog op zijn broedplaats aanwezig is. Voor Maastricht kan ik in verband hiermede mededeelen, dat de Zwarte Roodstaart aan den Jekerweg steeds op dezelfde plaatsen zong t/m 23 Juli, daarna de zang onderbrak tot 9 Aug. om vervolgens weer bijna onafgebroken te zingen tot en met 13 Oct. Op een andere broedplaats, nl. de Oude Watermolen bij Nekum, was op 23 October nog een paartje aanwezig, waarvan het mannetje zong.

In verband met het feit, dat de Ijsvogel na de laatste strenge winters vrij zeldzaam geworden is, kan ik mededeelen, dat ik er in Nov. en Dec. in Maastricht driemaal één waarnam, nl. 29 Nov. aan de Jeker bij de kazerne, 5 Dec. aan de Jeker bij Nekum en 26 Dec. aan de Maas bij de Bleekerij.

De vrij zeldzame Kleine Bonte Specht waagt zich ook binnen de stad. Op 21 Maart zag ik nl. een exemplaar in een struik tegen den walruur langs de Jeker bij de St. Hubertuslaan. Verder nam ik er één waar in het park „De Burg” in Heer op 17 April 1943, die zijn roep liet hooren en bovendien telkens trommelde. Het lijkt mij zeer goed mogelijk, dat hij hier broedt. Verder hoorde ik den roep nog te Schin op Geul op 21 April.

Op 27 Juni hoorde ik te Ubagsberg een Kwartel slaan in een korenveld.

Van de Fluiter, die in Zuid-Limburg minder algemeen is, geeft Hens als broedplaats op, het Ravensbosch te Houthem en het Rotsparck te Berg en Terblijt, terwijl hij deze soort in den omtrek van Heerlen nooit waarnam. In aanvulling hierop kan ik mededeelen, dat ik op 27 Juni in het Imstenraderbosch tenminste 2 exemplaren hoorde zingen.

Tenslotte vertoonde ook de Tjiftjaf zich vrij laat. Op 23 Oct. zong er nog een ex. aan de Heksenhoek en op 5 Dec. nam ik nog een ex. waar aan de Jeker bij Nekum. Hens vermeldt als laatste zangdatum 11 Oct. (Houthem 1930) en als late waarnemingsdata voor Limburg 14 Nov. (Valkenburg 1924) en 7 Dec. (Stein 1930).

Ten slotte doet de heer Waage 't volgende verzoek. Onder de boeren gaan steeds verhalen, dat men op de een of andere wijze aan 't kippenei reeds kan zien, of daaruit een kip of een haan zal komen. Ligging van de luchtkamer, de duur van 't draaien van 't ei, nadat men het in draaiende beweging brengt e.d. zouden aanwijzingen geven. Spr. zou nu gaarne dergelijke „sprookjes” vernemen. Op de vraag, of men niet direct aan 't jonge kuiken kan zien, of 't een kip of haan is, antwoordt spr., dat sommige personen (men vertelt, dat vooral Japannezen hier zeer handig in zijn) aan de cloaca kunnen voelen of 't kip of haan is. Bij een bepaald soort kippen is 't aan de kleur der kuikens te zien. Goudpel kuikens zijn steeds hennen, zilverpel kuikens steeds hanen. Spr. licht dit aan de hand van een kruisingsschema toe. Lang voordat men dit verschijnsel kon verklaren, maakten de Assendelfter boeren hiervan gebruik om pas uitgekomen kuikens in hennen en hanen te onderscheiden.

BILLOTIA INERMIS, EINE NEUE GATTUNG UND ART DER EUROPÄISCHEN PHORIDEN (DIPTERA)

von H. Schmitz S. J.

Die Entdeckung einer mitteleuropäischen Phoride, die nicht in den für unsere Fauna fast fertigen Bau des Phoridensystems als Art einer bereits bekannten Gattung hineinpasst, ist gewiss eine Seltenheit. Man erlebt so etwas nur bei Formen, die wegen sehr geringer Grösse bis dahin den Sammlern und der Wissenschaft entgingen. Auch der erste Vertreter der hier beschriebenen neuen Gattung ist eine recht kleine Phoride, zumal das ♂. Dabei gehört sie sonderbarer Weise zu den *Phorinae*, der Subfamilie, zu der hauptsächlich die grösseren und grössten Phoriden zählen. Vom Glück begünstigt habe ich 1943 genügend Exemplare ♂♀ mit dem Netz erbeutet, dass alle systemwichtigen Besonderheiten der neuen Gattung genau studiert werden konnten. Über die Lebensweise ist nichts Näheres zu berichten. Parasitisch ist sie sehr wahrscheinlich nicht. Denn abgesehen davon, dass Parasitismus in der Subfamilie *Phorinae* nur ganz ausnahmsweise vorkommt, fehlen den *Billotia* ♀♀ die entsprechenden morphologischen Anpassungscharaktere; die Eier z. B. sind relativ gross und wenig zahlreich. Der ausschliessliche Fundort war der Park des Kollegs zu Kalksburg, das zu Gross-Wien gehört und malerisch am Ostrand des Wiener Waldes gelegen ist. Dem derzeitigen Rektor des Kollegs, R. P. A. Billot S. J., dessen Gast ich im Frühjahr 1943 war, ist die neue Gattung in dankbarer Verehrung gewidmet.

In meiner Tabelle zum Bestimmen der einheimischen Gattungen der *Phorinae* in Lindners „Fliegen der paläarktischen Region” 33, Phoridae, S. 80—81 gelangt man mit *Billotia* unter Nr. 14 zu den Gattungen *Citrigo* und *Gymnoptera*. Der Schlüssel muss mit Rücksicht auf *Billotia* folgendermassen abgeändert werden:

- 14 Hinterschienen nackt oder (ausser am Ende) höchstens mit 1 Einzelborste. Mittlere Stirnborstenquerreihe fast gerade oder einen nach vorn konkaven Bogen bildend. Arista pubescent 14a
- Hinterschienen mit 2 (selten 3) anterioren nicht apikalen Borsten, je 1 vor und in oder unterhalb der Mitte. Die Mediolateralen bilden mit den Präzellarren einen nach vorn stark konvexen Bogen. Arista praktisch nackt 12. *Gymnoptera* Loiy.
- 14a Drittes Fühlerglied etwas bis stark zugespitzt (zitronenförmig), Arista deutlich dorsal. Schienenbeborstung nicht auf das proximale Borstenpaar der t₂ beschränkt, sondern im Prinzip wie bei *Triphleba*, nur fehlt meistens a₁ (t₃). Beine der bisher aus Europa bekannten Arten (*citiformis* Becker und *disparinervis* Schmitz i. litt.) schwarz 5. *Citrigo* Schmitz.
- 3. Fühlerglied nicht länger als breit, scheinbar rund doch faktisch mit apikaler Arista, Schienen ohne Einzelborsten ausser dem gewöhnlichen proximalen Paar von t₂. Beine gelb bis gelbbraun 10a. *Billotia* n. g.

Mit *Billotia* näher verwandt scheint mir die in Afrika und Indien verbreitete Gattung *Plethysmochaeta* Schmitz, was unten bei der Beschreibung des Weibchens begründet wird.

Billotia n. g. der Subf. *Phorinae*. Nach der typischen, bisher einzigen Art zu schliessen von geringer Körpergrösse.

Stirn ohne Mittelfurche, von gewöhnlichen Proportionen und ohne Besonderheiten, normal beborstet (1 Paar nach oben gerichtete Supraantennalen und die gewöhnlichen 12 Borsten in 3 Viererquerreihen), die Borsten (besonders ♂) nicht stark. Hauptaugen länglich-elliptisch, kurz behaart. Seitlicher Mundrand mit einer Reihe nach vorn gerichteter Börstchen, untere Postokularzille nicht borstenartig, 1—2 deutliche Wangenborsten. Fühlergruben gut entwickelt, durch den gewöhnlichen Kiel von einander getrennt und vorn von dem etwas aufgebogenen Mundrand gut begrenzt. 3. Fühlerglied ♂♀ klein, scheinbar rund, doch mit apikaler, dreigliedriger Seta. Taster abgeflacht und vorstehend, vorn kräftig beborstet. Prälabrum ♂♀ gut entwickelt, etwas breit aber kurz, spangenartig. Rüssel normal.

Thorax länger als vorne breit, besonders ♀, am Seitenrand beborstet, und hinten mit 2 Dorsozentralen. Scutellum normal, zweiborstig. Mesopleuren ungeteilt, nackt.

Präabdomen ♂♀ in der Mitte am breitesten, nach vorn und hinten verschmälert, Tergit 1—5 äusserst schwach behaart, scheinbar nackt. Hypopyg der typischen Art klein, unter dem Hinterrand des 6. Tergits so verborgen, dass man das Geschlecht ohne Zergliederung oder ohne Kenntnis des ♀ kaum errät. Oberteil rundlich, von dem papillenartig kurzen Analsegment in kreisförmiger Öffnung durchbrochen, kaudal von dieser zerstreut behaart. In dieser Region hat die typische Art rechtsseitig einen kurzen, unbehaarten, abwärts gerichteten Processus, ein entsprechender linker Fortsatz ist nicht entwickelt. Unterteil vorn und seitlich mit dem Oberteil verwachsen, ziemlich gross; seine schalenförmigen Längshälften ganz symmetrisch ausgebildet. Präabdomen ♀ länglich, nach vorn wie ♂ etwas verschmälert, mit 6 Tergiten, jedoch der 5. stark verkürzt und bei Trockenexemplaren der typischen Art oft bis auf einen ganz kurzen Hinterstreifen vom vorhergehenden bedeckt. An den 5. schliesst sich unmittelbar der schmalere, verlängerte 6. Tergit an. Bauchbehaarung des 6. Segments relativ kräftig, aber eigentümlich lokalisiert: die an den Tergit grenzende Flankenhaut ist in grosser Ausdehnung unbehaart. Terminalia normal, aber schmal und kurz.

Beine weder robust noch schlank, Schenkel ♂ ohne Besonderheiten. Bei der typischen Art t₁ und t₃ ohne alle Einzelborsten, t₂ und t₃ mit nur 1 Endsporn. Das den *Phorinae* eigene proximale Borstenpaar von t₂ ist vor-